

A 70219
37

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ
Књига XXXVII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
Књига 7

ЗБОРНИК ШЕСТЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ОНОМАСТИЧКЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ

(ДОЊИ МИЛАНОВАЦ, 9—12. октобар 1985)

Примљено на IV скупу Одељења језика и књижевности, од 24. јуна 1986. године,
на основу реферата академика Павла Ивића, академика Фануле Папазоглу, дописног
члана Митра Пешикана и проф. др Љиљане Црепајац.

Редакција

Павле Ивић, Фанула Папазоглу, Митар Пешикан, Светозар Стијовић и Љиљана
Црепајац

Главни уредник

ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД

1987

ДРАГО ЂУПИЋ (Београд)

СИСТЕМ ПРЕЗИМЕНА И ДРУГИХ ПРИДЈЕВАКА У КАТАСТРИМА ХЕРЦЕГ-НОВОГ И РИСНА ИЗ 1704. ГОДИНЕ

Иако се презиме, као социолингвистички знак, на територији данашњег српскохрватског језика јавља веома рано, ми га као систем можемо пратити тек од почетка касног средњег вијека, свакако не раније од четрнаестог. Службено се код нас презиме устаљује касније: на подручју које је било под западним утицајем у 16. вијеку, после Тридентског концила, а на источној страни знатно касније, негдје од почетка 19. вијека наовамо. Но, нас овдје не интересује таква, службена употреба презимена, већ његова појава код нас као система у језику.

Из података које нам пружају, нпр., Дечанске хрисовуље види се да се патронимик јавља као систем већ у њима, али још неустаљено. У евиденцијама је много више антропонимијских података који говоре о личном имену као статистичкој јединици него о презимену или другом придјевку.¹ Слично је и са придјевцима у турским дефтерима, макар у неким од њих.²

За ову прилику анализирали смо антропонимијске податке у два *каџасџира* из 1704. године са подручја Боке Которске, које је обрадио Глигор Станојевић. Ради се о катастру Херцег-Новог и о катастру Рисна, које су крајем 17. и почетком 18. вијека радили Млечани за ово подручје и, наравно, за своје потребе (оригинали се налазе у Венецији, а преписи су у задарском Архиву).³ Ови катастри су за нас од особите важности, јер су за ово подручје „први и једини документи таквог карактера за цијело вријеме млетачке владавине.”⁴ На 520 страница катастра налазе

¹ То се посебно види у регистрима антропонима и патронима у књизи М. Грко-вић *Имена у Дечанским хрисовуљама* (Н. Сад, 1983), 156—213, гдје се презимена тек појављују у антропонастичком систему.

² Уп. код Б. Ђурђева и Л. Хаџиосмановић, *Два дефџера Црне Горе из времена Скендер-беџа Црнојевића* (АНУБиХ, Пос. издања, књ. IX/2, Одјељење друштвених наука, књ. 2/2, Сарајево, 1973), посебно на стр. 15—158.

³ Глигор Станојевић, *Каџасџири Херцег-Новог и Рисна из 1704. г.*, САНУ, Споменик СХХV, Одељење историјских наука, књ. 4, Београд 1983, 1—160.

⁴ Г. Станојевић, нав. дјело, VII.

се подаци о 4915 становника (у катастру Херцег-Новог — о 2795, а у катастру Рисна — о 2120) и о 1568 топономастичких јединица (у катастру Херцег-Новог — 1115, а у катастру Рисна — 453). То је, дакле, довољно репрезентативна грађа да би се на основу ње могли изводити ваљани закључци. (Штета је што приређивач катастарa није успио, као што је то урадио за топониме, да изради и регистар имена и презимена; грађа нас је увјерила да би то, иако користан, био обиман и мукотрпан посао.)

Као што је обичај у катастрима, и у овима се уз назив парцеле, од- носно добра које се пописује (било којег), даје и име власника. Уз апсо- лутну већину мушких личних имена и власника уписано је и презиме, док је уз женска имена тако поступљено у свега неколико случајева (прецизније: у катастру Херцег-Новог у 11 случајева а у катастру Рисна у четири).

1

На основу саме грађе није могуће потпуно раздвојити придјевке који представљају права, насљедна презимена од личних маркација, везаних за одређеног човјека, које се не преносе на његово потомство. Вјероватноћа једног или другог различита је у појединим морфолошким и семантичким типовима придјевака.

Најбројнија су категорија патронимици, кад у придјевку разазна- јемо мушко име, које може указивати на оца (очинство, директни патроним) или даљег претка (а онда је то право презиме).

1. Међу патронимицима без суфикса *-ић* имамо двије групе:

а) Тип Nicola Pavlov, Nicola Radognin. Нормално ово треба разу- мјети као именовање по оцу, иако се не искључују могућни изузеци.

б) Тип Ivan Petro, Vucso Mihо. Можда крајње *-o* у придјевку треба читати као *-ov* (иако се, мада ријетко, среће и тип Иван Лазар), а у сваком случају значење ће бити као у претходној групи. Изузеци су овдје мо- гућни: нпр. Ivan Nicolin Daco (стр. 109) могло би се разумјети као Иван Николин Даковић. Сем тога, и данас у Боки има презимена типа Бошко, Браило, Шкоро и сл.

2. Бројни су и патронимици на *-ић*.

Тип Milia Radovich, Vucso Savich. У овом типу вјероватно доми- нирају презимена, кад придјевак упућује на даљег претка а не на оца, али не можемо рећи колико се у ово вријеме и у овом предјелу био очу- вао стари обичај именовања по оцу помоћу суфикса *-ић*. Да је тога у некој мјери било, доказује сам текст, јер се исти човјек маркира једном као Милашинов а једном као Милашиновић, или једном као Лучин а једном као Лучић и сл.

3. *Матронимици* су ријетки. Нашли смо само следеће: Анђушић, Каић/Кајић, Видић, Косић, Мандић, Марић, Росић. Није, међутим, искључено да је неко од ових презимена и патронимијског поријекла (јер и у овим крајевима постоје мушка имена типа Гаја, Драга), али ми ипак претпостављамо да су у питању матронимици, према женским личним именима: Анђуша, Каја, Виде, Косе, Манде, Марс, Росе.

4. Следећу категорију чине придјевци *према занимању оца* односно, вјероватније, даљег претка по којему је презиме добијено: Берберовић, Драгомановић, вјероватно и Галиотовић, Калуђеровић, Ковачевић, Ковачић, Мештровић, Поповић, Терзић, Самарџић.

5. И *занимање носиоца* покатакд постаје презиме, без додавања суфикса, па се без посебних истраживања не може рећи указују ли следећи примјери на занимање уписаног човјека или на његово презиме: Даскало (у катастру је уз ово додато: Писац), Златар, Ковач, Писац, Прица 'адвокат', Терзија, Ђурчија.

6. Вјероватно су презимена придјевци *по мјесном или племенском поријеклу*, тј. презимена-етноними, иако није искључена ни лична маркација досељеника: Билопавловић, Бјелица, В(е)ргорац, Дробњак, Замбела,⁵ Зубац, Зубчевић, Лепетић, Липовац, Моранчан,⁶ Никшић, Његуш, Ораховац, Пивљанин, Поповљанин, Риђанин, Риђановић, Савина, Убљанин. Како се види, једна од ових презимена су једнака Нсг мјеста или племена из којег су носиоци (Никшић, без обзира на антропонијско поријекло овога насеља, Савина), а друга имају и посебну суфиксацију својствену етнонимима.

7. Блиска претходној категорији јесте она коју чине презимена изведена из *народности носиоца*: Албанац, Албанез, Арбанас, Мажаровић (?), док Циго може бити и лични надимак.

8. Заступљени су и придјевци којима је у основи *стјалешки назив или владарска титлула*: Властелиновић, Краљевић, Султановић, Тесаровић.

9. Бројна су и разноврсна презимена настала *по неком надимку* (и овдје није искључено да се јавља и покоји лични надимак који још није постао презиме): Арап, Гунарић,⁷ Зелембаћ, Кокот, Одало, Парип; Бечоња, Бронза, Гербо (= Грбо), Герлић (грло), Јарциглава, Јагњетовић, Калцина, Калцона, Китановић, Кокота, Кокотовић, Котленица, Реповић, Репоња, Тиквићуша (Љиљана Тиквићуша, жена из породице Тиквић), Ђуковић. Очито је да су овдје најчешће у питању особине које су се при-

⁵ Очито је да је у питању назализација коју је у писму учинио писар, јер му лик Забела није био у складу са његовим језичким осјећањем.

⁶ Исти је случај као и код Замбела, у питању је венецијанска назализација.

⁷ Уп. у РЈА (III, 500) *џунар* у значењу 'гусак' (од мађарског *gúnár*).

писивале носиоцу односно родоначелнику презимена. Овдје се може убројити и тип презимена какво је Змајевић. (За Кокот није искључено да указује на мјесно поријекло, уп. село Кокоти у Љешанској нахији.)

10. Појављују се и *двосируки њридјевци*, које је нормално разумјети као име по оцу и презиме: Вуко Милош Суботић, Петар Бошко Перовић, Петко Перо Лусић, Пиера Пауло Перовић, Раде Петко Султановић, Сава Прица Милетић, Стјепан Вуко Марковић и многа друга. Јављају се и друкчије уобличене формуле: Стјепан Милош Стјепанов (стр. 84), Марко Јованов Ђирковић (84), Стијепо Буров Марић (82), Nicola Petcov detto Marovich (82) и др., али је први придјевак најчешће на *-o*, тј. примијењено је писање које смо видјели под 16). Изостајање крајњег *-v* можда је условљено пасивним изговором овога сонанта или утицајем категорије презимена једнаких личном имену, која смо поменули под 16). Факултативност записа је, међутим, очигледна; нпр. conte Sava Giurov из Ораховца записује се на разним мјестима са придјевком Giuro, Југов, Југо.

11. Уз имена жена смо нашли мало презимена. Нашли смо: Деспина Мулашић, Јеле Ђукановић, Мадалена Сфијетовић, Маре Востој, Катарина Дуода, Јеле Терзија, Стане Либералица, Анзола Кувелија — у катастру Херцег-Новога, те Стане Кокотовић, Стане Вуковић и Стане Куцеровића⁸ (из породице Куцеровић) — у катастру Рисна.

Најчешће је, међутим, уз име жене, власника добара која се пописују, мужевљево (ређе очево) име, али се јавља и њено презиме посредно преко мужа или оца: Стане ди Никола Добрић, Стане ди Стјепан Радовић, Јеле удова (moglie) покојног (del kuondam) Јована Ђулишића, Манде удова пок. Николе Поповића и сл.

12. Иако нас у анализи не интересују *сирана њрезимена* у овим катастрима, напомињемо да их има, али нијесу честа. То су најчешће талијанска односно венецијанска презимена, каква су: Barcelli, Kalcina, Krivelin, Milesi, Palini, Paskvali, Ravaci, Serto, Ferrari итд. Налазимо и презиме Калас (вјероватно грчког поријекла). У катастру Рисна налази се и неколико муслиманских презимена, али она су грађена према словенском моделу грађења презимена.

Закључујући разматрање мотивације придјевака у ова два катастра, можемо казати да нам грађа довољно јасно говори о постојању једног развијеног система који веома личи на данашњи српскохрватски антропономастички систем, тј. презимена су формирана по истим, или углавном истим оним законитостима по којима се то дешавало касније, у вријеме масовне појаве презимена код нашег православног становништва српскохрватског језика, тј. код Срба.⁹

⁸ Свакако, ради се о Станки Куцеровићевој.

⁹ У то се лако увјерити када се погледају презимена у овим катастрима, особито она са суфиксом *-ић* (којих је у овим документима преко 95% свих презимена у њима).

Као што и семантичка слика наведених презимена не показује нешто што данас није познато у систему српскохрватских презимена, тако ни у њиховој граматичкој структури не налазимо неких особености:

1. Састав презимена показује следеће структурне формуле:

1) исто као и лично име, надимак или име мјеста: Нико, Перо; Арап, Паликућа, Парип; Савина;

2) лично име + ев/ов + ић: Лазар-ев-ић, Лазар-ов-ић, Марин-ов-ић, Видак-ов-ић итд.;

3) основа личног имена на *-о* или на *-а* + ов + ић: Ђур-ов-ић, Марк-ов-ић, Рад-ов-ић;

4) основа личног имена или Нсг именице + ић: Вид-ић, Вулет-ић, Јакш-ић, Радиш-ић, Субот-ић, Дангуб-ић и сл.;

5) исто као и етник: Пивљанин, Дробњак, Његуш, Поповљанин и др.

2. Суфикси су следећи:

-а: Алима, Балта, Кокота, Саћа, Серта итд.;

-аз: Ђугаз;

-ак: Дробњак;

-ала: Крушала;

-ало: Одало;

-ан: Зубан, Зупан, Моранчан, Томан;

-анин: Пивљанин, Поповљанин, Убљанин;

-ар: Златар, Слатар;

-ас: Арбанас;

-ац: Вергорац, Зубац, Липовац, Розговац, Слијепац;

-аћ: Ђућаћ;

-ач: Ковац;

-евија: Кушевија;

-ез: Албанез;

-ела: Замбела;

-еш: Куртеш;

-ић/-вић/-евић/-овић (највећи проценат презимена има управо овај суфикс);

-ија: Кувелија, Терзија, Ђурчија;

-ица: Бјелица, Болица, Грујица, Котленица, Либералица, Папреница, Прица, Тепорица;

-ина: Батина, Бућина, Ђурина, Савина;

-ин: Мешћин, Молин, Рићанин;

- ий: Парип;
- кало: Андрекало;
- ко: Житко;
- о(в): Дабо, Дађо, Грего, Герло, Крило, Калуђеро, Ђорцо, Черњо,
— (Никола) Павлов, (Митар) Попов и др.;
- ој: Востој;
- оја: Остоја;
- оје: Сладоје;
- ор: Мустор;
- оша: Кокота (в. ово презиме и код суф. -а);
- уђе: Радуње;
- уй: Тозуп;
- уш: Његуш;
- уша: Лалуша;
- ушко: Перушко;
- шко: Драшко.

Како се види, највише је суфикса словенског поријекла. У систему презимена налазе се и романска презимена и романски суфикси, какви су: -али (Пасквали), -ари (Ферари), -аци (Раваци), -аји (Диодати, Моромати), -ели (Барцели), -иер (Рениер), -ин, као суф. у страном презимену (Кривелин), -ини (Палини), наведени суфикс -оло, па -оли (Мароли), -ушо (Малуто). Навели смо их не анализе ради, већ због информације о њиховом постојању у систему презимена крајем 17. и почетком 18. стољећа у Боки.

3. Скрећемо пажњу на неке привидне фонетске појаве код презимена у овим катастрима.

1) Јавља се девокализација вокалног *p*, што је вјероватно само поступак писара: Вергорац, Гербо, Герлић, Герло, Мершић, Першутић, Церно, Черњо. Овдје можемо убројити и презиме Срдан (уп. Срдан).

2) Икавизам у неким презименима свакако је писарског поријекла, јер, како каже Г. Станојевић, писар је очито боље познавао икавско наређе нашег језика,¹⁰ па имамо: Билопавловић, Дебели Бриг, Синокос.

3) Можда су и следеће појаве настале грешком писара: Замбела, Моранчан, Версовић, Вукевић и сл.

Умјесто општег закључка рећи ћемо следеће:

1. Катастри Херцег-Новог и Рисна из 1704. године садрже развијен систем презимена на овом дијелу наше територије. Међу њима уоча-

¹⁰ Г. Станојевић каже: „По свој прилици преписивач је мало знао наш језик и учио га је у икавској средини. У оригиналу као и у препису скоро увијек је написано *sinocos* умјесто *senocos*. У оригиналу стоји Дебели Бриг, а у препису Дебели Бриег. Према томе, незнатан број икавских ријечи у документу треба приписати пописивачу, а не средини” (нав. дјело, XI). Исто се може рећи и за назализацију типа Моранчан и слично, а да се и не говори о другим фонетским појавама.

вамо многа позната данашња презимена овога краја, као: Самарџић, Суботић, Ђеловић, Ђуковић и сл., а подробније савњивање свакако би открило много оваквих примјера.

2. Морфематска структура ових презимена показује широку лезу словенске суфиксације, типичну за наш антропономастички систем. Романски утицај је углавном привидан, јер су нека словенска презимена просто романизована при писању. Познато је да је у том периоду у Боки било мало романског становништва, а и то што га је било — најчешће је било или властела или властелинског поријекла. Венеција је, наиме, овај крај запосјела свега неколико година прије настанка катастарa о којима је ријеч.

Драго Чупић

СИСТЕМА ФАМИЛИЈ В КАДАСТРАХ ГОРОДОВ ГЕРЦЕГ-НОВИ И РИСАН
ЗА 1704 ГОД

Резюме

Автор анализирает катастри за 1704 год, составленные венецианцами для потребностей учета. Глядом с большинством мужских имен владельцев автор находит и фамилии. В этих документах содержится уже установившаяся система фамилий, что само по себе меняет представления о фамилиях у сербов с точки зрения времени их появления как системы. Морфологический анализ показывает, что фамилии образованы по славянским образцам и что большинство суффиксов так же славянского происхождения.